

RAPPORT FRA ARBEIDSGRUPPE

Del 1: Utviklingsprogram for småfenæring mm i Fjellregionen

Del 2: Anbefalinger i forhold til Sæter

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
Bakgrunn og mandat	3
Del I Utviklingsprogram for småfæring med mer i Fjellregionen	4
1. Status for småfæringen i Østerdalen.....	4
1.1 Geit.....	4
1.2 Sau.....	4
1.3. Kvalitet, marked og lokal videreføring.	4
1.4. Rådgiving og veiledningstjenesten.....	7
1.5. Andre nasjonale og regionale satsinger med relevans for småfe	7
2. Utfordringer og muligheter i generelle termer	7
3. Småfærelevant forskning etter år 2000 - En kort omtale av prosjekter i Forskningsrådet.	8
4. Utviklingsprogrammets innsatsområder	10
4.1. Utmarksbeite	10
4.1.1. Status og utfordringer.....	10
4.1.2. Målsettinger.....	10
4.1.3. Tiltak	11
4.1.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	11
4.2. Fagkunnskap i småfæringa	11
4.2.1. Status og utfordringer.....	11
4.2.2. Målsettinger.....	11
4.2.3 Tiltak	12
4.2.4 Viktige fagtema	12
4.2.5. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	12
4.3. Økonomi i småfæringa	12
4.3.1. Status og utfordringer.....	12
4.3.2. Målsettinger.....	13
4.3.3 Tiltak	13
4.3.4. Viktige fagtema	13
4.3.5. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	13
4.4. Økologisk produksjon av småfækjøtt.....	13
4.4.1. Status og utfordringer.....	13
4.4.2. Målsettinger.....	14
4.4.3 Tiltak	14
4.4.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	14
4.5. Spesielle utfordringer i forhold til geit.....	14
4.5.1. Status og utfordringer.....	14
4.5.2. Målsettinger.....	15
4.5.3. Tiltak	15
4.5.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	15
4.6. Andre sentrale utviklingsområder	15
4.6.1 Status og utfordringer.....	15
4.6.2. Målsettinger.....	16
4.6.3 Tiltak	16
4.6.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling.....	16
5. Organisering	16
Del II Anbefalinger i forhold til Sæter	19
Kort om Sæter	19
Arbeidsgruppas drøftinger og anbefalinger vedrørende Sæter	19

Bakgrunn og mandat

Høsten 2007 ble det satt i gang et arbeid for å vurdere hvordan fagsenterbevilgningen som Sæter har mottatt hvert år kan brukes på en måte som er mest tjenlig for regionen, småfenæringa og Bioforsk som eier av Sæter. Bakgrunnen for initiativet var signaler gitt i St.prp.nr 1(2007-2008) fra Landbruks- og matdepartementet og styret i Bioforsk sitt arbeid for å utvikle en effektiv og fremtidsrettet organisasjon. Bioforsk nedsatte en gruppe med forankring i fylket og regionen for å utrede spørsmålene knyttet til dette. Arbeidsgruppen har hatt følgende medlemmer; Anne Kathrine Fossum (FM Hedmark) leder, Jorunn Haugland Støen (Hedmark bonde- og småbrukerlag), Olov Grøtting (regionrådsleder), Bersvend Salbu (ordfører Tynset), Ingvar Hage (Bioforsk Øst), Embret Rønning (Hedmark bondelag) og Marianne Rønning (Hedmark Sau og geit). Sekretariatet har bestått av Per Arne Aaen (landbrukssjef Tynset/Alvdal), Jorunn Stubsjøen, Anne Kathrine Fossum og Joar Brukvangen (FM Hedmark).

I styremøte i Bioforsk den 12.12.07 ble det vedtatt at Bioforsk skal avvikle sin aktivitet på Sæter i løpet av 2008. Mandatet fikk etter dette et tillegg der gruppa ble bedt om å gi råd om fremtidig anvendelse av eiendommen og besetningen.

Mandatet har etter dette denne ordlyd:

- a. *Gruppen skal utrede framtidig bruk av fagsenterbevilgningen (ca kr 2,3 mill i 2007) til utviklingsoppgaver i fjellregionen (kommunene som er med i regionrådet for fjellregionen) med hovedvekt på småfenæringene.*
- b. *Gruppen skal med utgangspunkt i mandatets punkt a og styrevedtaket i Bioforsk av 12.12.07 fremme forslag til anvendelse av eiendom og besetning på Sæter.*
- c. *Det forutsettes at gruppens forslag er forankret hos regionalt næringsliv, forvaltning og politikere.*

Gruppa har hatt fem møter i perioden 19.12.07 - 27.05.08. Det ble gjennomført et todagers møte i januar der aktører som har interesser i eller jobber med tilgrensende temaer til de temaer gruppa skal utrede var invitert for å orientere om sin virksomhet og gi innspill til gruppens arbeid.

Regionrådet for Fjellregionen består av følgende kommuner: Rendalen, Alvdal, Folldal, Tynset, Tolga, Os og Røros.

Del I Utviklingsprogram for småfenæring med mer i Fjellregionen

1. Status for småfenæringen i Østerdalen

1.1 Geit

I Hedmark var det i 2007 26 besetninger med melkegeit, fordelt med 19 i Nord-Østerdal og 7 i Sør-Østerdal. Det har vært en reduksjon på 7 besetninger siden år 2000, mens antall melkegeiter har vært relativt stabilt. Besetningstørrelsen har dermed økt fra i gjennomsnitt 45 melkegeiter i 2000 til nesten 58 melkegeiter pr besetning i 2007. Gjennomsnittlig kvote er nesten 35.000 l, noe som er lavt i landsmålestokk. Hedmark har 4,5 % av geitmelkproduzentene, men 3,4 % av total melkekvote. Antall besetninger med ammegeit har blitt redusert fra 20 i 2000 til 18 i 2007, antall dyr har i samme periode økt fra 165 til 201. Andre geit har økt med 100 dyr i perioden til 887. Antall geit på utmarksbeite har vært stabilt i perioden.

1.2 Sau

Antall sau og lam i Nord-Østerdalen (fjellregionen består i tillegg av Røros) var i overkant av 71.000 i august 2007. Fra august 2000 til august 2007 har antall søyer blitt redusert med om lag 1200, antall vær redusert med om lag 230, mens antall lam har økt med om lag 1700. Antall besetninger har i samme periode blitt redusert med om lag 90. Besetningstørrelsen har vist en klar økning også for sau, økningen har vært 10-15 vinterfora dyr. For to kommuner; Follidal og Alvdal, er det en økning i sauetallet. For øvrige kommuner har det vært en nedgang, ikke overraskende er nedgangen størst i spesielt rovviltutsatte kommuner.

Antall voksne sauer og lam på utmarksbeite har økt med i rundt 5700 dyr fra 2000 til 2007, i 2007 var det nesten 69.000 dyr på utmarksbeite. Det samlede antall sau på utmarksbeite i Hedmark er om lag 115.000. Nord-Østerdal er derfor en tung beiteregion i Hedmark. Det er viktig å opprettholde beitebruken av hensyn til kulturlandskapet og for å utvikle reiselivet i regionen.

I 2007 ble 4125 dyr erstattet som drept av rovvilt i Nord-Østerdalen, herav 840 søyer og 3285 lam. Størst antall erstattede dyr har Rendalen og Tynset med rundt 1000 dyr hver. Største skadegjører var jerven, mens også bjørn gjorde stor skade i enkelte kommuner i 2007. Det totale antallet erstattede dyr i Hedmark i 2007 var 8787 sau og lam, tapene i Nord-Østerdal utgjør 47 %.

Antall lam slaktet har noen variasjoner mellom år, men ligger om lag på samme nivå i årene 2003 til 2007, med en variasjon på +/- 1500 mellom år. I 2007 var det 31.500 slakt, noe som var det laveste i perioden..

1.3. Kvalitet, marked og lokal videreforedling.

Antall slaktede dyr var om lag 31.500 i 2007, som er det laveste antallet siden 2000. Kvalitetsmessig ser du ut til å ha vært en forbedring i denne perioden, da det har vært en klar økning i lam levert i klasse O eller bedre. Andelen i klasse O eller bedre har utviklet seg fra en andel på 78 % i 2003 til en andel på 85 % i 2007. Lavest andel i klasse O finner vi i Rendalen og Alvdal, høyest i Tolga. Både beitekvalitet og rovdysituasjonen vil ha

innvirkning på kvaliteten. Det er også grunn til å anta at økt kompetanse om utfordringene knyttet til kvalitetsproduksjon og mulige tiltak vil kunne bidra til å øke kvaliteten.

Det er dårlig lønnsomhet i sauene. De senere årene har rammebetingelsene for næringa vært i fokus. Både for pris og tilskudd har det vært en økning. Bakgrunnen for dette er blant annet at det har vært et markedsunderskudd når det gjelder lammekjøtt og at sau er en viktig kulturlandskapspleier. Underdekningen på lam i 2008 er prognosert til 3000 tonn (Nortura mars 2008). Nortura viser til at det er behov for tiltak som kan stimulere til å opprettholde dagens produksjon, øke besetningstørrelsen og produksjonen hos produsentene.

Når det gjelder geitmelk har det vært gjentatte diskusjoner i regi av bl.a Tine om hvilke områder som skal defineres som satsingsområder for produksjon (sone) av geitmelk. Nord-Østerdalen har i flere runder vært i faresonen for å falle utenfor det definerte området, men er fortsatt definert innenfor. Hovedsatsingen til Tine mht geit synes å konsentrere seg om Nord-Norge og Vestlandet. For tiden kjenner ikke arbeidsgruppen til at det er planer om at Nord-Østerdalen blir definert ut av satsingsområdet.

For geitmelk har det som samme måte som for kumelk skjedd en vesentlig reduksjon i produksjon og antall melkekvoter de senere årene. Samlet geitmelkekvote i 2007 var på 22,4 mill liter, produksjonen var på 19,8 mill liter. Kvoteoppfyllingen er på 86,4 % noe som er vesentlig lavere enn for kumelk, mye av årsaken er helsetilstanden og lav ytelse hos norske geiter. (kilde:www.slf.dep.no)

Markedet for kjevkjøtt er lite (ikke) utviklet. Avsetningen av geitkjøtt er dårlig (lav pris). Det eksisterer et marked for salg av livdyr, bl.a til geit som kulturlandskapspleiere. Kjekjøtt er et fantastisk produkt med unik smak og kvalitet som gjør det egnet for bl.a dietikere. Det burde etter arbeidsgruppens oppfatning være muligheter knyttet til å utvikle verdikjeden for kjevkjøtt.

Potetarealet har hatt en økning fra 2000 til 2007 på om lag 1000 daa. Arealet har økt i alle kommuner som har potetproduksjon; Alvdal, Tynset og Rendalen og i 2007 var det 60 produsenter med i overkant av 2700 daa. Mandelpotetproduksjon er den dominerende potetproduksjon i regionen, og en produksjon hvor potensialet for spesialisering, merkevarebygging og kvalitetsforbedring er til stede. I regionen er det også et potensial for dyrking av grønnsaker og noen typer bær.

Det er flere småskalaprodusenter i Nord-Østerdalen som satser på utvikling av produkter både av melk og kjøtt. Her tar vi med omtale av et par større samarbeidsinitiativ.

Fjellgeit BA ble stiftet i mars 2004 av geitprodusenter i Nord-Gudbrandsdalen og Nord-Østerdalen, samt noen Sau- og geitavlslag og andre interesserte i regionen. Fjellgeit BA har 24 andelseiere. Selskapet skal drive utviklingsarbeid for å lage høykvalitets produkt av geit til et betalingsvillig marked. I fase 1 av prosjektet er målet å utvikle geitost med særpreg. Til nå er det satt i gang produksjon av kvitmuggost og en salatost – type feta. De har også ønske om å lage en hvit geitost basert på regionens tradisjoner. I senere faser vil selskapet utvikle gode produkter av kje- og geitkjøtt. Deretter vil det bli prøvd å nytte ull og skinn til salgbare kvalitetsprodukter. Fjellgeit BA vil også arbeide for at geita skal bli brukt aktivt i skjøtsel av kulturlandskapet som står i fare for å gro igjen. Selskapet kjøper tilbake geitmelk av Tine.(Kilde: www.fjellgeit.no)

Rørosmat BA ble stiftet i august 2003 for å ivareta distribusjon, markedsføring og salg av mat fra regionen, i tillegg til andre relaterte tjenester. Selskapet skal være råvareprodusentenes og videreforedlingsbedriftenes markedsredskap.

Selskapet skal drive salgsaktiviteter og markedsutvikling. All aktivitet i selskapet skal skje under navnet "Røros – mat fra Røros-traktene" som skal være merkevaren. Merkebrukere av Rørosmat logo må følge fastsatte kriterier i forhold til geografi, råvarer og produktkvalitet. Produktene må være produsert innenfor følgende kommuner: Tydal, Holtålen, Røros, Os, Tolga, Tynset, Alvdal, Folldal eller Rendalen. De gamle kommunene Singsås, Budal og Kvikne, samt Atnadalen i Stor-Elvdal og Femundområdet i Engerdal omfattes også.

Målet for selskapet er å bidra til at "Røros – mat fra Røros-traktene" blir en merkevare kjent langt utenfor Fjellregionen. Videre å bidra til at Røros-traktene blir en kulinarisk region hvor en er stolte av at lekre råstoffer produseres, videreforedles, omsettes og nytes.

Bedrifter:

Rørosmeieriet as: Produksjon av økologiske og andre mjølkebaserte produkter som selges gjennom Tine (Røros).

Røros Slakteri as: Slakting og foredling. Foredlede produkter selges i eget utsalg. (Røros)

Røroskjøtt as : Produksjon og videreforedling av kjøttprodukter, både økologisk og ikke-økologisk (Os)

Eggen Gardsysteri: Driver økologisk mjølk- og kjøttproduksjon og har eget gardsysteri.(Tolga)

Fjellurt: Tørka urter produsert i Rørostraktene (Tolga)

Stensaas Reinsdyrslakteri as: Slakteriet har eget utsalg for viltprodukter og tradisjonsmat fra egen pølsemaker (Røros)

Tydalskjøtt: Spekepølse, fårepølse, tørka elg- og storfekjøtt, fenalår, pinnekjøtt m.m.(Tydal)

Galåvolden Gård: Foreidler egenprodusert mjølk, egg, storfekjøtt og hønsekjøtt til mange ulike produkter. (Røros)

Rørosbaker'n as: Produserer tradisjonelle bakervarer fra Røros-traktene.(Røros)

Femund Fiskerlag A/L Oppkjøp, foredling og videresalg av sik og sikprodukter. (Femunden)

Auma Mandel BA: Kjøp, foredling og salg av førsteklasses mandelpotet. (Alvdal)

Osmoen Gardsbutikk: Salg av økologisk og glutenfri bakst og tjukkmjølkestyning. (Os)

Pinstifisk ANS: Matfisk av regnbueørret og røye, både ferskfisk og raket. (Røros)

Glaambu Gaard: Produserer og leverer dagsfersk gourmetsopp. 100% økologisk og debio sertifisert. Kongeøsterssopp produsert på lisens fra Den blinde Ku. (Tynset)

Vingelen Kjøtt DA : Produkter av lam og storfe fra egne besetninger, i tillegg til viltkjøtt. (Tolga)

Gaula Gårdsmeieri: Økologisk melkeproduksjon og gårdsmeieri med produkter som rødkittost, kremost og salatost (Singsås)

Forollhogna Fjellmeieri. Lite økologisk meieri produserer gammelost. (Singsås)

Langpoteta as:Produserer og leverer kettlechips av mandelpotet Produkt: Langchips (Tynset) (kilde: www.rorosmat.no)

Fjellregionen har naturgitte forhold som ligger til rette for utvikling av utmarksbaserte næringer knyttet bl.a til jakt, fiske og reiseliv. Et aktivt tradisjonelt landbruk basert på grovfôr og beitedyr har bidratt til et velpleid kulturlandskap. Et kulturlandskap som er viktig i reiselivssammenheng. Flere av satsingene som er i gang innen innlandsfiske, hest, seterhold, seterturisme, gårdsturisme, hundeløp og aktiviteter og tilbud tilknyttet vernede områder har potensial for videre utvikling.

1.4. Rådgiving og veiledningstjenesten

Nortura: Faglig veiledning og "Sauekontrollen"

Andre slakterier: Faglig veiledning og "Sauekontrollen"

Tine: Faglig veiledning og "Geitkontrollen"

Sau- og geit: Faglig møtearena

Værringer: Avlssamarbeid

Forsøksringen: Innmarksbeite og dyrking av fôr. Veiledning økologisk drift

Regnskapskontor: Økonomisk rådgivning

Kommunene: Noe rådgivning (tilskudd, bygninger m.m.)

Fagtidsskrifter: Sau og Geit, Norsk Landbruk, Bondebladet

1.5. Andre nasjonale og regionale satsinger med relevans for småfe

I Tines strategiplan 2010 er det lagt opp til en satsing på fagområdene helse, avl og foring for å oppnå stabil ønsket melke kvalitet for videreføring av geitemelk. Som en del av denne strategien gjennomføres prosjekt "Friskere Geiter" for å sanere den norske geitepopulasjonen for de tre kroniske smittsomme sykdommene CAE, byllesjuka og paratuberkulose. Dyr som er smittet av en eller flere av disse sykdommene vil være livsvarig sjuke. Det finnes ingen behandling mot sykdommene. Av dyrevelferdsmessige, omdømmemessige og produktkvalitetsmessige hensyn satses det på å bekjempe sykdommene ved å bryte all kontakt mellom smitta dyr og nyfødte kje. Arbeidet viser gode resultater. (kilde: www.tine.no)

Midt-Norsk kompetansesenter er et initiativ som eies av Oppdal Sau - og geit. De har gjennomført et forprosjekt som akkurat er sluttført. Prosjektet skal ta tak i utfordringer for sauene: økonomi, rekruttering og rovdyr. Prosjektet har sitt utspring i strategien "Trønderlam 2015". Målet for denne strategien er å forbedre økonomien i lammekjøttproduksjon til 25 % over landsgjennomsnitt.

Målet med prosjektet er å bygge et kompetansesenter/nav som skal bidra til å utvikle sauene i Midt-Norge. Fokus er tenkt rettet mot: Øke produksjon og lønnsomhet, kompetanse, kommunikasjon og beite og kulturlandskap.

Arbeidsgruppa har invitert prosjektleder for å presentere prosjektet og ha en dialog. Arbeidsgruppa konkluderer med at utviklingsprogrammet må samarbeide med dette initiativet og at det vil være mye å hente ved at legge til rette for informasjonsdeling.

2. Utfordringer og muligheter i generelle termer

Rovdyr er kanskje den største utfordringen for småfe i regionen. Med nesten 6000 sau eller i overkant av 7 % av alle dyr på utmarksbeite erstattet som drept av fredet rovvilt er dette et område hvor det er viktig å finne gode tiltak og løsninger.

Lønnsomheten i småfe i regionen har vært og er lav. Økonomi er fortsatt en utfordring, selv om det i de siste jordbruksavtalene er gjort tiltak for å bedre lønnsomheten. Tiltak som kan bidra til produktionsforbedringer vil derfor være viktige, Stikkord her er avl, beite kvalitet, fôringsregimer og kjøttkvalitet (og sammenhengene mellom foring og kvalitet). På grunn av lav lønnsomhet er det også sentralt å utvikle rimelige driftsbygninger som vil fungere i regionen. Generelt er det behov for mer kunnskap knyttet til planteproduksjon, innmarksbeite, utmarksbeite og kulturlandskapspleie. Det gjelder stedsspesifikk forskning og dokumentasjon og økt kompetanse i småfe i regionen.

Fjellregionen har et potensial i forhold til å kunne utnytte de mulighetene som ligger i å produsere under de spesielle forhold som regionen har. Her ligger det muligheter for å bygge merkevarer i forhold til særegne kvaliteter. Regionen har også erfaringer og kompetanse i produktutvikling og merkevarebygging gjennom utviklingen av Rørosmat. En merkevarebygging knyttet til småfenæringa må knyttes opp mot det etablerte miljøet på Røros. Det er behov for investeringer i produktutvikling og dokumentasjon av særegen kvalitet for å ta ut det potensialet som utvilsomt eksisterer.

Produksjonsmiljøer er viktig for at næringa skal bestå og utvikle seg. Det er få geitebesetninger i Hedmark. Det er derfor viktig å legge til rette for og støtte opp under det fagmiljøet som eksisterer. Også for sau ser vi en utvikling mot færre og større besetninger. Det vil også her være viktig å understøtte fagmiljøet med ulike tiltak som miljøet selv ønsker og har behov for.

Det er også ønskelig å stimulere til nyetableringen av småfeprodusenter og å opprettholde mangfoldet i småfenæringa.

Organisert beitebruk er et helt sentralt tiltak for å sikre og utvikle beitebruken i årene framover. Om lag 95 % av beitebrukerne i Hedmark er medlem av et beitelag (på landsbasis ca 80 %). Vi ser at antall deltagere i beitelagene blir færre som en følge av de strukturendringer som skjer, dette fører til at arbeidsbelastningen på den enkelte beitebruker øker. I områder med utfordringer i forhold til rovvilt vil arbeidsbelastningen for beitebrukerne øke ytterligere. For å sikre beitebruken framover er det viktig å opprettholde beitelag som organisasjonsform. Arbeidsgruppa ser at det vil være behov for noe omorganisering av beitelagene, for å sikre at antall beitebrukere i et lag er godt over et kritisk minimum når det gjelder antall medlemmer. Vi ser derfor et behov for å se på modeller for omorganisering av beitelag som er forenlig med kultur, tradisjoner og rettigheter med mer.

Arbeidsgruppa har også mottatt signaler om at det er utfordringen for besetninger som har gjennomført prosjektet ”Friskere geiter”. Det er behov for kunnskap om hvordan det går med besetninger etter sanering for å kunne målrette tiltak mot disse.

3. Småfèrelevant forskning etter år 2000 - En kort omtale av prosjekter i Forskningsrådet.

Prosjektporteføljen innen *forskning på småfé* den aktuelle periode omfatter ca 30 prosjekter, hvorav 10 er avsluttet. Prosjektene er fordelt på 11 forskjellige kontraktsparter, hvorav 7 gjennomføres ved forskningsinstitusjoner og 4 ved bedrifter / næringsorganisasjoner.

Tematisk har forskningen på småfé en stor bredde, men domineres av prosjekter knyttet til følgende to områder:

- Dyrehelse og dyrevelferd
- Beiting / kulturlandskap

Prosjektene er finansiert over flere programmer og via flere av de virkemidler som er tilgjengelige. Hovedandelen av prosjekter ligger i programmene Mat, Natur og næring og Miljø 2015 (inklusive det avsluttede programmet Landskap i endring). Se også vedlagte oversikt over prosjektene.

Rundt begynnelsen av perioden (fra år 2000) var det en stor satsing på forskning på skrapesjuka hos sau ved de veterinærvitenskapelige miljøene, som en følge av BSE ("kugalskap")-utbruddet i Europa og mulige konsekvenser for norsk husdyrhold. Parallelt har det, ved de veterinærvitenskapelige miljøene, gått flere prosjekter innen paratuberkulosesmitte hos geit (og storfé). Temaene her går på grunnleggende immunologiske forhold, samtidig som de berører kvaliteten på melken og risikoen for smitteoverføring til mennesker. Optimalisering av diagnostiske tester er en problemstilling som det pågår forskning på, blant annet for å kunne gjennomføre mer effektive tiltak knyttet til den store satsingen på *friskere geiter*. Også prosjektet *Optimal helse, velferd og mattrygghet for kvalitetsprodukter fra norske geiter* vil kunne gi et viktig bidrag til *Friskere geiter* satsingen, hvor ett av målene er å gjennomføre en sektorbasert nyttekostnadsanalyse av en utvikling av Friskere Geiter til et nasjonalt program for norsk geitehold. Et prosjekt om kvalitetsmelk for hvit geitost er under etablering.

Innen dyrevelferd for småfé forskes det blant annet på muligheter for å forebygge infeksjoner/sykdom som sauene utsettes for ved beiting. Hvordan enkle driftsbygninger innvirker på geitas fysiske og sosiale miljø tas opp i et prosjekt som undersøker geitas toleranse for lave temperaturer og effekt av liggeunderlag i enkle, uisolerte hus, samt hvordan gruppestørrelse, areal, antall eteplasser og sosialt stress gjennom omgruppering påvirker aggresjon, produksjon og reproduksjon. Et nylig igangsatt prosjekt tar opp velferd hos sau både med en biologisk vinkling og fra et sosiologisk ståsted, med fokus på ulike aktører og deres roller og holdninger til dyrevelferd. Det er også nylig igangsatt et prosjekt som skal undersøke om positiv interaksjon mellom mennesker og dyr kan redusere frykt hos sau.

Flere av prosjektene i perioden har bidratt til å legge grunnlaget for økt bruk av semin på sau de siste årene, slik at dette kan bli et fullgodt alternativ til naturlig bedekning. Dette går på forskning på bedre metoder for brunstdiagnostikk, kvalitetsbedømmelse og frysing/tinging av sæd med etterfølgende feltforsøk. Det har vært bred deltakelse fra næringsaktører i disse prosjektene.

Det pågår to genetikkprosjekter, ett tar opp genotyper og miljømessige forhold for å redusere dødeligheten av lam, et annet tar opp mulighetene for å produsere lam med større kjøttfylde og mindre fett.

Av prosjekter som tar opp produktkvalitet er det avsluttet to på kjøtt siden. Et tok opp om det var mulig å påvise om fjellbeite ga andre smaks kvaliteter på kjøttet enn lavlands-/innmarksbeite. Et annet undersøkte produksjon og omsetning av økologisk sauekjøtt, blant annet med vekt på fôrproduksjon og fôring. På fôringssiden pågår en større satsing på utnytting av grovfôr. Denne tar utgangspunkt i at det totale potensialet for opptak av grovfôr hos drøvtyggere sjelden blir utnyttet i norske husdyrproduksjoner. Og at det er behov for å undersøke om det vil være lønnsomt å ta en større del av grovfôret i bruk ved å øke kvaliteten på grovfôret gjennom høsting av gras og kløver på svært tidlige utviklingstrinn. I produksjonsforsøk med blant annet geit, sau og lam måler en fôropptakskapasitet, ytelse, dyrehelse og kjøtt- og mjølkekvalitet under ulike fôringsregimer. Hvordan ulike politisk bestemte rammevilkår (priser, tilskott, kvoter) og enkeltbruks ressursituasjon og naturgrunnlag påvirker hva som er optimalt, er inkludert i modellarbeidet.

Flere prosjekter omfatter beiting og den effekt dette har på kulturlandskapet; konsekvenser for utviklingen av kystlyngheiene, økologiske effekter av sauebeiting i høyfjellet, utvikling av bærekraftige produksjonssystemer for ivaretagelse av kulturlandskapet.

For øvrig vises til prosjektoversikten i vedlegg 1. Oversikt over prosjekter utført ved Sæter framgår av vedlegg 2.

4. Utviklingsprogrammets innsatsområder

Arbeidsgruppen mener det vil gi stor nytteverdi for landbruket i regionen å kanalisere framtidige midler fra fagsenterbevilgningen gjennom et definert utviklingsprogram. Utviklingsprogrammet skal ha fokus på forskning, utvikling og formidling. Det er et mål å skape resultater både på kort og lengre sikt, samtidig må det være mulig å ta noen sjanser.

Programmet har hovedfokus på småfe, men har et eget punkt om andre sentrale utviklingsområder som er viktige for regionen. Det er mange kombinasjonsbruk i regionen, derfor må også helheten ha et fokus skal en lykkes med å skape utvikling.

Innsatsområdene under utviklingsprogrammet for småfe er inndelt i 3 hovedsatsingsområder: Fagkunnskap, økonomi og utmarksbeite. For hvert av disse områdene er status og utfordringer beskrevet, samt målsettinger og tiltak. For hvert hovedsatsingsområde er det til slutt laget en oversikt over aktuelle tema for forskning og utvikling.

I tillegg til de 3 hovedsatsingsområdene er økologisk småfeproduksjon og spesielle utfordringer i forhold til geit og andre sentrale utviklingsområder beskrevet på samme måte. Andre sentrale utviklingsområder omfatter bl.a mandelpotet- og grønnsakproduksjon, utmarksbaserte næringer og reiseliv.

Omtalen under de enkelte punktene er ikke uttømmende, men er ment som en oversikt/meny i forhold til aktuelle prosjekter i utviklingsprogrammet. Prioriteringene innenfor programmet skal styringsgruppa foreta under programmets gang.

4.1. Utmarksbeite

4.1.1. Status og utfordringer

Bruk av utmarksbeite er en del av den ordinære driftsformen når det gjelder grovfôrbasert husdyrhold i fjellregionen. En stor andel av fôropptaket i disse produksjonene hentes fra utmarksbeite.

Tap av beitedyr til rovvilt er en stor utfordring for småfenæringa i fjellregionen. Det representerer en utfordring i forhold til fortsatt produksjon og nyrekruttering. Presise uttak av skadegjørere og gode forebyggende tiltak er en forutsetning for å utvikle næringa.

Nord-Østerdalen har jevnt over svært god kvalitet på utmarksbeitet (Trondheimsfeltet-kambro/silur-bergarter). Det er i de senere årene foretatt vegetasjonskartlegging av viktige beiteområder. Og det er utarbeidet beitebruksplaner der denne kartleggingen utgjør et viktig grunnlag. Vegetasjonskartleggingen har avdekket til dels store områder med svært god beitekvalitet. Disse områdene bør i større grad utnyttes i beitesammenheng.

En del beitelag har få medlemmer, - noe som vanskeliggjør samarbeid om sanking, tilsyn m.m. Det er behov for samarbeid evt. sammenslåing av beitelag.

4.1.2. Målsettinger

- Redusere tap av småfe på utmarksbeite (til rovvilt)

- Fortsatt bruk av utmarksbeite i regionen
- Økt bruk av de beste beiteområdene
- Økt bruk av de viktigste kulturlandskapsområdene
- Funksjonell organisering av brukere i beitelag

4.1.3. Tiltak

- Optimalisere forebyggende tiltak mot rovviltskader (uttak av rovvilt, tilsyn, tidlig sankning, beredskapsarealer m.m.)
- Økt fokus på, og kunnskap om utmarksbeite som beiteressurs
- Iverksette tiltak som i større grad styrer bruken av utmarksbeitet. Sikre at de beste utmarksbeiteområdene blir utnyttet. Sikre at viktige kulturlandskap blir vedlikeholdt.
- Opprette beitelag og finne samarbeidsløsninger for tilrettelegging av beitet og beitebruk
- Beitebruksplaner

4.1.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Optimal utnyttelse av utmarksbeite (flerbruk av utmark, verdi av ulik bruk av utmark, sambeiting flere dyreslag, utmarksbeitekvalitet og høstvekter/slaktekvalitet)
- Beiting med ulike saueraser / geit – utnytting av ulike vegetasjonstyper og virkning på produksjon (mengde og kvalitet av husdyrprodukt) og kulturlandskap
- Utvikling av metodikk og indikatorer for riktig beiting (riktig skjøtsel med beitedyr) i verdifulle områder
- Arealbruk (intensitet i driftsopplegget) og tilskuddsystemet sett i forhold til kulturlandskapspleie / biologisk mangfold
- Konflikter og endret arealbruk som følge av rovdyr og omdisponering av utmarksareal til andre formål
- Redusert bruk av innmarksbeite om våren, utsatt lamming og tidlig beiting på godt tilrettelagt utmarksbeite
- Det er nå gjennom flere år blitt gjennomført vegetasjonskartlegging av store utmarksbeiteområder i Nord-Østerdalen. Omtrent hele området fra Røros i nord og til Spekedalen (Rendalen) i sør er vegetasjonskartlagt. I følge Skog og Landskap er det i disse områdene noe av det beste utmarksbeitekvaliteten som finnes i Norge. Hvordan skal dette kunne utnyttes i et mer langsiktig perspektiv? Hvordan utnytte de regionale fortrinnene (fjellandbruk): i forhold til
 - Produksjon av kjøtt på utmarksbeite
 - Kulturlandskap
 - Reiseliv

4.2. Fagkunnskap i småfenæringa

4.2.1. Status og utfordringer

Vi har hatt en utvikling i småfenæringa som har ført til færre brukere. Dette har igjen ført til en utarming av fagmiljøene og den faglige kompetansen. Småfenæringa har behov for oppdatert og ny fagkunnskap. Resultater fra forskning og utvikling når i liten grad ut til næringa. Det eksisterer ikke noe samlet fagmiljø for småfehold hvor brukerne kan henvende seg. Brukerne savner en mer samordnet rådgivningstjeneste.

4.2.2. Målsettinger

- Resultater fra forskning og utvikling/utredning kommer til direkte anvendelse for småfebrukerne. Øke tilgjengeligheten til fagkunnskap og forskningsresultater

- Sette i verk ny forskning/utvikling på aktuelle områder
- Opprette et sterkt fagmiljø og en god rådgivningstjeneste på småfehold
- Opprette og/eller videreutvikle møteplasser for småfeholdere

4.2.3 Tiltak

- Etablere/videreutvikle et fagmiljø der en samler kunnskap om småfehold.
- Etablere forskning/utvikling på aktuelle områder
- Oppdatert oversikt over forskningsresultater og resultater fra utvikling/utredning
- Formidle ny og aktuell kunnskap, bl.a å arrangere fagseminarer for småfeholderne
- Økt interesse og kunnskap om avl, økt tilgang på godt avlsmateriale, kompetanse på, og bruk av semin

4.2.4 Viktige fagtema

- Avl, raser
- Fôring – grovfôr/kraftfôr
- Fôr kvalitet
- Utmarksbeite
- Innmarksbeite
- Lammedødelighet i fjøset og på innmark
- Tilvekst og slaktekvalitet
- Ull
- Tekniske løsninger, bygninger m.m.

4.2.5. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Hvilke dyrkingsfaktorer gir god fôr kvalitet? Tidligere slått høyner proteininnholdet i fôret, gir god tilvekst, bedre kondisjon på mordyr og lam og høyere kvalitet. Høstbeitet kommer (for) langt ved tidlig slått. Det er behov mer kunnskap omkring disse problemstillingene
- Plantemateriale og høsteregime ved ulike driftsformer i saueholdet. (grønnfôrvekster til både beite og vinterfôr på sauebruk; tiltak (plantevalg, gjødslingsstrategi, høsteregime m.m) for å bedre vårbeitet, plantemateriale og høsteregime ved intensive / ekstensive driftsformer)
- Sammenstilling av forskningsresultater og utredninger knyttet til de ulike fagtema.

4.3. Økonomi i småfenæringa

4.3.1. Status og utfordringer

Dårlig økonomi i saueneæringa blir ofte oppgitt som årsak til avvikling. Næringa har i enkelte sammenhenger fått preg av å være ”venstrehandsarbeid”. De vil derfor være viktig å fokusere på de faktorene som styrer netto inntjening: Produksjonsresultat, pris på produkter (kvalitet), økt volum og reduserte kostnader. Økt faglig kompetanse vil være svært viktig.

En stor andel av småfeholderne har i dag eldre driftsbygninger. Bygningene trenger oppgradering for å tilfredsstille dagens krav og behovet for mer rasjonell drift. Det er behov for å finne funksjonelle, rasjonelle og kostnadsbesparende løsninger for nye driftsbygninger (150 – 250 vfs). Det er gjort en del nyere forskning, bl a på Tjøtta på dette området. Det er imidlertid behov for å få gjort en total sammenstilling av fordeler og ulemper med de ulike hussystemer sett i forhold til nevnte faktorer.

Når det gjelder omlegging til økologisk produksjon, er arealkrav pr. vinterfôret sau større enn i konvensjonell drift. Det er behov for å finne gode løsninger for ombygging av eksisterende driftsbygninger for å tilfredsstille kravene i økologisk produksjon.

4.3.2. Målsettinger

- God lønnsomhet i sauenæringa
- Finne kostnadseffektive og rasjonelle tilpasninger av eksisterende driftsbygninger
- Finne kostnadseffektive og rasjonelle løsninger for ny driftsbygninger i saueholdet (småfeholdet).

4.3.3 Tiltak

- Generell analyse av faktorer som ligger til grunn for økonomisk resultat
- Bedre produksjonsresultat
- Økte produktpriser - kvalitet
- Økt produksjon – legge til rette for større besetninger – samarbeidsløsninger
- Innhente erfaringer og få en oversikt over hva som finnes av erfaringer på ombygging av driftsbygninger og bygging av nye driftsbygninger for småfe.
- Bygge opp lokal kompetanse på driftsbygninger for småfe.
- Reduksjon av kostnader

4.3.4. Viktige fagtema

- Tekniske løsninger, bygninger m.m.
- Husdyrrom – dyrevelferd, arbeidsmiljø
- Fôr og fôrhåndtering – grovfôrlinje – kostnader på grovfôr
- Gjødning og gjødningshåndtering. Bløtgjødning beste løsning (kjeller + vatn). Talle fører til økt tap av næringsstoffer, særlig N. Vanskelig å spre, - bør helst spres i åpenåker. Enga bør legges om oftere, dvs mer intensiv drift.
- Fôring – grovfôr/kraftfôr og fôr kvalitet
- Utmarksbeite
- Innmarksbeite (inkl.grønnfôrvekster)
- Lammedødelighet i fjøset og på innmark
- Tilvekst og slaktekvalitet
- Ull
- Foredling, produktutvikling og marked

4.3.5. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Kostnadseffektive og rasjonelle driftsbygninger (tilpasninger og nybygg)
- Effektiv og rimelig grovfôrlinje
- Effektiv og rimelig gjødningshåndtering
- Reduksjon av lammedødelighet i fjøset og på innmark
- Sammenstilling av forskningsresultater og utredninger som har innvirkning på faktorer og fagtema knyttet til økonomisk resultat

4.4. Økologisk produksjon av småfeskjøtt

4.4.1. Status og utfordringer

Produksjon av lammeskjøtt ligger i dag tett opp til økologisk produksjon i flere konvensjonelle besetninger. Lammene går kort tid på innmarksbeite vår og høst. Det aller meste av levetida

og tilveksten skjer på utmarksbeite. Det er økt etterspørsel i markedet etter økologisk sauekjøtt. Det er videre en politisk målsetting å øke både produksjon og forbruk av økologiske produkter i Norge. Gjennom denne satsingen er det satt i verk tiltak for å få flere saueholdere til å legge om til økologisk produksjon (økonomiske virkemidler og veiledningsprosjekter).

Med relativt enkle grep kan en stor andel av sauekjøttproduksjonen bli lagt om til økologisk produksjon i denne regionen. Dette med grunnlag i følgende forhold:

- Lite bruk av plantevernmidler på engarealer
- God kvalitet på utmarksbeite
- Lang utmarksbeiteperiode
- Kompetanse på gjødselhåndtering
- Tilskudd og veiledning

De viktigste utfordringene mht omlegging til økologisk produksjon i saueholdet er følgende:

- Arealkrav til dyra i driftsbygningene. Økt arealkrav for økologiske sauer. 200 konvensjonelle sau = 130 økologiske sau.
- Sikre næringstilførselen til jorda, Utnytte husdyrgjødsel bedre gjennom oppbevaring, bevaring av næringsstoffer og spredning
- Økt arealbehov på vår- og høstbeite, særlig behov for godt vårbeite
- Kraftfôr – tilgang og pris, dyrking av eget korn (krossing)

4.4.2. Målsettinger

- Økt produksjon av økologisk småfekjøtt i regionen
- Etablere et godt fagmiljø på økologisk produksjon
- Tilgang på gode fagpersoner og veiledere innen økologisk produksjon

4.4.3 Tiltak

- Driftsbygninger: Finne gode og rimelige løsninger for tilpasninger. F. eks om deler av sauebesetningen (påsett-lammene) kan gå ute i inneføringstiden.
- Gjødselhåndtering: Beste løsning er bløtgjødsel (i kjeller + vatn)
- Økt korndyrking til kraftfôr, krossing og ensilering
- Tiltak for å få godt vårbeite, tilgang på lettløslig N viktig. Trenger større arealer for å unngå overbeiting. Evt utsatt lammetid med 1 uke
- Tilgang på godt høstbeite, kan løses ved raps m.m.

4.4.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Gjødseltilgang og gjødselhåndtering i økologisk sauehold
- Økt utnytting av utmarksbeite, kvalitet og tilvekst
- Innmarksbeite: Utsatt lammetid med 1 uke gir bedre vårbeite. Konsekvenser for slaktevekter og slaktekvalitet. Bedre varighet på enga?
- Dyrking av eget korn til kraftfôr, krossing og alternativ behandling

4.5. Spesielle utfordringer i forhold til geit

4.5.1. Status og utfordringer

Det er i dag få besetninger med geitmelkeproduksjon i regionen. Og det eksisterer ikke noe "tungt" fagmiljø for geitmelkeproduksjon. "Friskere geiter" har hatt god oppslutning i regionen. De fleste besetningene er nå "friske". Dette åpner muligheter for salg av livdyr.

Nord-Østerdalen har svært gode forutsetninger mht å produsere geitmelk av god kvalitet. Utmarksbeiteområdene er svært fruktbare og lett tilgjengelige og det er mye ledig beitekapasitet. Områdene har relativt lite nedbør, slik at tørrstoffet og energiinnholdet i fôret er relativt høyt. Dette sikrer dyra et bedre fôropptak. Geita trives bedre på utmarksbeite i områder med lite nedbør. Geitmelk med god kvalitet har høy andel tørrstoff og lav andel frie fettsyrer (FFS).

Det er økende interesse for ammegeit og kjøttproduksjon på geit. Satsing på kasjmirgeit gir muligheter for salg av ull i tillegg til kjøtt.

4.5.2. Målsettinger

- Nyetableringer av geitmelkeproduksjon i Nord-Østerdalen
- Enklere med oppkjøp av kvoter og gode innkjøringsrutiner
- Bedre fagmiljøet innen melkeproduksjon
- Bedre markedet for kjekjøtt
- Foredling av produkter og nye næringsområder fra geit – både mjølk, kjøtt, ull/skinn og kulturlandskapspleie

4.5.3. Tiltak

- Tiltak og tilettelegging for nyetablering av melkegeit i regionen
- Fortsatt innsats i ”Friskere geiter”.
- Økt bruk av semin og avlssamarbeid
- Lokal foredling av geitmelk
- Fagsamlinger o.l. for geitholdere
- Utleie av beitedyr

4.5.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Fôr kvalitet (tørrstoff m.m.) og melkekvalitet
- Godt beitelandskap og kvalitetsfôr på utmarksbeite – betydning for melkekvalitet og tilvekst
- Kasjmirgeit – økt bruk av utearealer på vinteren – påvirkning på ullmengde/-kvalitet
- Omsetning av kjekjøtt
- Foredling av kjøtt, melk, ull
- Geita som kulturlandskapspleier

4.6. Andre sentrale utviklingsområder

4.6.1 Status og utfordringer

Fjellregionen er et område med allsidig landbruksproduksjon hovedsaklig basert på grovfôr. Et sterkt tradisjonelt landbruk har gitt et variert kulturlandskap med bl.a mange spesielle seterlandskap. Bruk av utmarka står sentralt i Fjellregionen mht beitebruk, jakt, fiske m.m.

Mandelpotetproduksjonen er relativt stor i Fjellregionen, og det er muligheter for økt produksjon. I denne sammenheng er det viktig at det settes i gang tiltak for å møte konkurransen fra andre områder. Det er videre en mulighet for økt satsing innen grønnsakproduksjon.

Et annet sentralt utviklingsområde er videreforedling av produkter fra det tradisjonelle

landbruket. Dette kan være både småskala videreforedling og mer industriell videreforedling. Det er videre et stort potensial i næringer knyttet til utmark, jakt, fiske og reiseliv. Satsinger er allerede i gang innen innlandsfiske, hest, seterhold og seterturisme, gårdsturisme, hundeløp m.m. Det er også etablert næringer basert på aktiviteter og tilbud knyttet til vernede områder. Det er på alle disse områdene et potensial for videre utvikling i tilknytning til tradisjonelt landbruk og beitebruk.

4.6.2. Målsettinger

- Utvikle og befeste regionens særpreg
- Øke produksjonen av mandelpotet i regionen
- Øke produksjonen av grønnsaker i regionen
- Øke fagkunnskapen om dyrking av mandelpotet og grønnsaker (vekstskifte, sykdommer m.m.)
- Opprette funksjonelle samarbeidsløsninger (maskiner, lager)
- Øke lokal videreforedlingen av produkter fra landbruket i regionen
- Flere etableringen innen næringer knyttet til utmark, vernede områder og reiseliv

4.6.3 Tiltak

- Utarbeide handlingsplan for mandelpotetproduksjonen i Fjellregionen
- Fagmøter, demonstrasjoner og markdager med tema knyttet til mandelpotet -, bær - og grønnsakdyrking
- Kartlegge muligheter for videreforedling, bl.a i samarbeid med eksisterende bedrifter og etablerte nettverk
- Sette i gang tiltak under ”Handlingsplan for innlandsfisk”, ”Utviklingsprogram for grønt reiseliv” og ”Verdiskapingsprogrammet for mat”
- Organisering av grunneiere og grunneiersamarbeid
- Bygge opp kompetanse innen utmarksbaserte næringer og reiseliv

4.6.4. Aktuelle tema for forskning og utvikling

- Økologisk mandelpotetproduksjon.
- Fjellmandel som eget merkevare – dokumentere dyrkingsmåte, egenskaper, innhold (proteiner, vitaminer/mineraler) og smaksforskjeller)
- Chipsproduksjon av mandelpotet:
 - Dyrking av industripotet
 - Lagring/kondisjonering av industripotet
 - Acrylamidinnhold – koking i egnet olje
- Foredling
- Kvaliteter, innhold, smaksforskjeller m.m. i produkter fra Fjellregionen (grønnsaker, bær, kjøtt, mjølk)
- Utvikle funksjonelle modeller for grunneiersamarbeid i forhold til utmarksnæringer og reiseliv (se også utfordringer i forhold til beitebruk under 4.1)

5. Organisering

Utviklingsprogrammets eier skal være Regionrådet for Fjellregionen.

Det forutsettes at utviklingsprogrammet i første fase vil gå over en periode på 5 år.

Programmet skal hvert år levere en årsrapport og handlingsplan som grunnlag for bl.a evaluering av programmet som bør skje i god tid før avslutning av første fase.

Arbeidsgruppa er enig om at utviklingsprogrammet skal styres av en prosjektgruppe der næringa, kommunene, fylkesmannen og Bioforsk skal være representert. Styringsgruppas sammensetning må vurderes under programmets gang ut i fra det behov programmet har for kompetanse og forankring. Hovedvekten av styringsgruppa skal hele tiden ha en klar overvekt av representanter fra fjellregionen slik det vil være ved oppstarten.

Styringsgruppa vil ha følgende sammensetning:

- 3 medlemmer fra næringa.
Medlemmene oppnevnes av hhv Hedmark Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukerlag og Hedmark Sau og Geit. Det er en forutsetning at de som oppnevnes har en forankring i fjellregionen.
- 2 medlemmer fra kommunene
Oppnevnes av Regionrådet for Fjellregionen
- 1 medlem fra Fylkesmannen i Hedmark
Oppnevnes av Fylkesmannen i Hedmark.
- 1 medlem fra Bioforsk
Oppnevnes av Bioforsk

Styringsgruppa ledes av et av medlemmene oppnevnt av Regionrådet for Fjellregionen.

Det må settes inn ressurser for å administrere programmet. Skal vi lykkes må det være en tilgjengelig ressurs som kan opprette samarbeid med andre aktører og koble aktuelle aktører sammen slik at prosjekter kan bli finansiert av flere instanser, utarbeide nye prosjektideer og holde kontakt med næring, forskning og forvaltning mm.

Arbeidsgruppa har diskutert to modeller for administrering av programmet.

1.

Administrasjon av programmet ivaretas av eksisterende aktører i regionen. Fylkesmannen setter av en ressurs tilsvarende 30 % stilling innenfor fylkesmannens eksisterende ressursramme. I tillegg utfordres kommunene og forsøksringen til å bidra med ressurser til gjennomføring av programmet i et visst omfang, til sammen inntil 50 %. Utgiftene refunderes av utviklingsprogrammet i henhold til avtaler og registrert tidsforbruk. Kostnadene vil kunne bli i størrelsesorden kr.400.000 pr. år.

Fordelen ved denne modellen er at utviklingsprogrammet får en bred forankring i kommune og regionen. Modellen begrenser også kostnadene for utviklingsprogrammet til administrasjon.

Ulempen er at ressursene som inngår også vil ha andre oppgaver å gjennomføre som vil konkurrere med tiden som bli avsatt til arbeid med utviklingsprogrammet. Det vil også være behov for koordinering mellom de som inngår i programadministrasjonen.

2.

Det ansattes en egen programkoordinator i full stilling som skal arbeide med gjennomføring av utviklingsprogrammet. Programkoordinatoren bør fortrinnsvis ha høyere husdyrfaglig utdanning og erfaring fra arbeid med småfeneringa. Kostnadene som vil bli belastet utviklingsprogrammet anslås til om lag kr.800.000 pr. år.

Fordelen med denne modellen er at det er en dedikert og husdyrfaglig ressurs til å arbeide med gjennomføring av programmet. Dette vil medføre høyere aktivitet og spesielt at arbeidet med kompetansehevede tiltak rettet mot næringa kan få høyere prioritet. Formidling av forskningsresultater og utarbeiding av kurs og fagdager o.l. vil være eksempler på tiltak som den administrative ressursen vil kunne gjennomføre.

Ulempen er at en forholdsvis stor andel programmets ressurser går med til administrasjon, men innrettet på den riktige måten vil dette i stor grad kunne styres mot målrettet faglig aktivitet.

Det forutsettes at prosjektleder har kontakt med Innovasjon Norge (IN) og Norges forskningsråd (NFR) i forkant av at det settes i gang prosjekter i regi av programmet. Denne kontakten skal bidra til å kvalitetssikre prosjektene og sikre at det ikke gjennomføres parallelle prosjekter. Det kan også være aktuelt å gjennomføre prosjekter i samarbeid med IN og NFR.

Arbeidsgruppa anbefaler at modell 2 blir valgt.

Arbeidsgruppa vurderer det som en forutsetning for å nå målene for programmet at det er tilstrekkelige ressurser tilgjengelig. Dette vil sørge for at programmet får et høyt faglig innhold og god kvalitet. Videre er det viktig at det er tilgjengelige ressurser til å sikre koordinering og samarbeid med andre relevante aktører.

Det er etter arbeidsgruppas vurdering to aktuelle kontorsteder for programkoordinatoren, kompetansemiljøet på Storsteigen (Alvdal) eller Landbrukets hus (Tynset).

Dette er to tunge fagmiljøer med vesentlig landbrukskompetanse som begge vil være relevante og interessante for en framtidig prosjektleder. Prosjektleders kompetanse vil være den viktigste suksessfaktoren for programmet, og vi er avhengig av å tiltrekke oss de beste søkerne. Endelig valg av kontorsted mellom disse to stedene vil derfor være avhengig av prosjektleders preferanser.

Del II Anbefalinger i forhold til Sæter

Kort om Sæter

Sæter ble kjøpt av staten i 1947 med det formål å etablere en saueavlgård for fjellbygdene. Gården ble drevet som Statens saueavlgård fram til 1972, da virksomheten ble en del av statens forskningsstasjoner i landbruket (SFL). Fra 1995 ble SFL en del av Planteforsk og senere Bioforsk (2005). Sæter har vært klassifisert som en av fire fagsentre i Planteforsk/Bioforsk systemet.

Sæter eier i dag 12 bygninger (i inn og utmark), har 280 daa fulldyrket jord, 30 daa kulturbeite og en besetning på 280 vinterfora sauer (fordelt med 80 % NKS og 20 % spæl) og 70 vinterfora ammegeit. Gården har i tillegg egen skog og utmark på 3460 daa og er medeier i 2 fjellsameier på til sammen 110 000 daa med i overkant av 10 % eierandel.

Sæter har det siste året sysselsatt i underkant av 5 årsverk på helårsbasis. I tillegg kommer ekstrahjelp som er nødvendig i perioder av hensyn til driften. Prosjektaktiviteten de senere årene har vært konsentrert om beitebruk, fôring, tap og tapsreduksjon på beite og krysningsforsøk, se vedlegg 2.. Sæter har i tillegg startet opp med settepotetproduksjon av mandelpotet.

Arbeidsgruppas drøftinger og anbefalinger vedrørende Sæter

Det er viktig for en region og et lokalsamfunn å ha et kompetansemiljø på høyt nivå, slik det har vært på Sæter. Arbeidsgruppa er av den oppfatning at tilstedeværelse av et slikt fagmiljø kan ha stor betydning for utviklingen av næringa i regionen. Nærhet til både bruker og faglige problemstillinger er utvilsomt en styrke. Arbeidsgruppa hadde derfor heller sett at Bioforsk hadde prioritert ressurser for å styrke forskningsmiljøet på Sæter til beste for næringa i regionen. Arbeidsgruppa vil påpeke at det er en uheldig trend at kravene til større fagmiljøer og økonomi gjør at stadig flere kompetansemiljøer i utkantsområder blir nedlagt og aktiviteten flyttet. Arbeidsgruppas medlemmer vil derfor beklage at Bioforsk sitt styre har vedtatt å nedlegge sin aktivitet på Sæter.

Arbeidsgruppa må for øvrig ta vedtaket i Bioforsk sitt styre til etterretning.

Arbeidsgruppa har drøftet seg fram til den konklusjon at det er ikke mulig å tenke seg at virksomheten på Sæter kan drives videre i regi av regionen uten den styrke som Bioforsk representerer i ryggen.

Arbeidsgruppa har likevel vurdert om de 2,3 mill som er stilt til disposisjon for regionen kunne vært satt inn for å videreføre aktiviteten på Sæter i tråd med det mandatet som gruppa er gitt. Arbeidsgruppas mener at en uforholdsmessig stor andel av midlene da ville gått med for å sikre Sæter som forskningsanlegg, og at det ville blitt relativt lite midler til forskning. Arbeidsgruppa vil også vise til at det er et begrenset antall prosjekter som faktisk har gjort bruk av besetningen på Sæter. Det er arbeidsgruppas oppfatning at forskningen totalt sett kan gjennomføres mer kostnadseffektivt ved å inngå avtaler med et antall aktuelle produsenter om å gjennomføre de forsøkene som er nødvendig. Arbeidsgruppa er inneforstått med at dette gir noen utfordringer i forhold til gjennomføring av forskningsprosjekter blant annet med hensyn til standardisering av resultatene og bistand fra forskningsteknikere.

Arbeidsgruppa vil på bakgrunn av disse vurderinger gå inn for at Sæter blir solgt.

Arbeidsgruppa mener det er viktig å finne en eier til Sæter som kan bidra i utviklingen av landbruket og lokalsamfunnet på Kvikne. Arbeidsgruppa mener også det er viktig at Sæter forblir en driftsenhet med sauehold, da dette vil være et viktig bidrag til at det sauefaglige miljøet på Kvikne blir opprettholdt. Et bruk med en sauebesetning av den størrelsen som i dag er på Sæter vil avgjort bidra positivt i denne sammenheng. På bakgrunn av dette anbefaler arbeidsgruppa at Sæter prioriteres solgt til en bruker med faglig interesse for, og ønske om å satse videre på sauehold på driftsenheten.

Arbeidsgruppa er kjent med at produksjonen av settepoteter er avviklet og at besetningen av kasjmirgeiter vil bli solgt i løpet av 2008. Arbeidsgruppen har ingen merknader til dette.

Arbeidsgruppa anbefaler at Sæter blir solgt som et gårdsbruk og at eksisterende sauebesetning følger gården. Arbeidsgruppa legger til grunn at Sæter selges til en pris som er forenlig med fortsatt landbruksdrift på gården. Arbeidsgruppa er kjent med at salget må skje innenfor regelverket for salg av statlige eiendommer.

Forslaget innebærer etter arbeidsgruppa vurdering at gardsdriften må drives videre i regi av Bioforsk inntil ny eier er på plass. Arbeidsgruppa mener at kostnadene forbundet med dette må dekkes innenfor de ressurser som er avsatt til utviklingsprogrammet.

Vedlegg 1

Småférelevant forskning etter år 2000

En oversikt over prosjekter i Forskningsrådet, sortert etter kontraktspartner:

Animalia:

146144 Paratuberkulosesmitte - geit og storfe. 2002-2004

Bioforsk:

173174 Improved welfare in sheep production - Preventive measures, disease resistance and robustness related to tick-borne fever in sheep, B. Økologisk, 2006-2010

178209 Feral sheep in coastal heaths - developing a sustainable local industry in vulnerable cultural landscapes, dr.gr.stip. B. Kvithamar, 2007-2010

179478 Designing sustainable livestock production systems delivering cultural landscapes with public goods and ecosystem services, B. Kvithamar, 2007-2011

Norges veterinærhøgskole:

146916 Pathogenesis and epidemiology of sheep scrapie, 2002-2007

173192 Animal welfare in new housing systems for dairy goats, 2006-2010

173313 Sheep Welfare in the Food Chain, 2006-2010

179745 Dr.stipendiat Optimal helse, velferd, og mattrygghet for kvalitetsprodukter fra norske geiter v/TINE, samarbeid mot Nord-Amerika

185163 Can positive human-animal interactions reduce brain expression of fear in sheep? 2008-2011

Norsk kjøttssamvirke:

144991 Smak av fjell og natur på lammekjøtt. Eit konkurransefortrinn for norsk sauehald? 2001-2004

145605 Produksjon og omsetning av økologisk sauekjøtt, 2001-2005

164342 Italiensk raigras som kvalitetsfôr til sau, 2004

NSG - Norsk sau og geit:

150851 Saueavl med kunstig sædoverføring, 2002-2007

173923 Er mutasjonen som gir mye kjøtt og lite fett verdifull for den norske sauenæringa? 2006-2008

Team Semin:

130242 Småfesemin, 2000-2004

156243 Videreutvikling av Småfesemin, 2003-2008

Telemarksforskning:

Nettverksprosjekter i Kultur- og naturnæringene:

"Mohairgeiter og opplevelser" "Stølsopplevelser i Skarveheimen", 2007

TINE:

173989 Optimal helse, velferd og mattrygghet for kvalitetsprodukter fra norske geiter, 2006-2010

Universitetet for miljø og biovitenskap, UMB:

- 162757 Mer og bedre grovfôr som basis for norsk kjøtt- og mjølkeproduksjon, IHA, 2004-2009
- 167824 Fysisk og sosialt miljø for geit, IHA, 2005-2010
- 173328 Sheep genotypes and environments for less mastitis and better lamb survival, IHA, 2006-2008
- 176803 Housing and environment in organic sheep farming, Postdoc, IHA, 2006-2009
- 185135 Quality Goat Milk for Cheese Production / Kvalitetsmjølk for kvit geitost, IHA, 2008-2011

Universitetet i Oslo:

- 134361 Bærekraftig bruk av utmark til husdyrbeiting: Økologiske effekter av sauebeiting i høyfjellet, Biologisk inst. 2000-2005
- 152705 Grazing facilitation or delayed competition between reindeer and sheep? A multidisciplinary research project for optimal dual-species management, Biologisk inst., 2003-2008
- 153601 The effect of sheep grazing on alpine plant communities, species and populations: what is the importance of plant life histories? Naturhistorisk museum, 2003-2008
- 165846 Ecological effects of sheep grazing and the economy of sustainable husbandry in alpine habitats, Biologisk inst., 2005-2007
- 183268 LAND: Long-term ecological effects of sheep grazing in alpine ecosystems and its integration with management, Biologisk inst. 2008-2011

Veterinærinstituttet:

- 173247 Improved goat herd health - closing in on the goal, 2006-2010
- 179695 Development of improved tools for detection of paratuberculosis in livestock, food and for the assessment of the risk of human exposure, 2006-2009
- 187718 Project establishment - Improving animal health, product quality and performance of organic and low-input ruminant livestock systems, PES-prosjekt 2007-2008

Vedlegg 2

Viktigste prosjekter ved Sæter de senere åra

(Tall i () angir hvilke år prosjektet ble avsluttet)

	Prosjekttittel	Budsjett (Totalkostnad, inkl. egenfinans.).	
1.	Tap av sau og lam på sommerbeite som Ikke skyldes rovdyr (2006)	942 000	
2.	Nattkve som driftssystem ved hold av sau og ammegeit (2007)	825 000	
3.	Geita, den miljøbevisste kulturlandskapspleier, sluttrapport 2008	621 000	
4.	Italiensk raigras som kvalitetsfôr til sau (og storfé),2005-2006 (Sæters andel)	125 000	
5.	Italiensk raigras i rundballer, fôring av trillingsøyer, 2006-2007 (Sæters andel)	137 000	
6.	Bruksdyrkryssing spæl x dala (2001)	150 000	
7.	Krysningsforsøk med sau – dala x texel (2001)	120 000	
8.	Overflatespredning av husdyrgjødsel – fôringsforsøk (2005)	105 000	
9.	Auka verdiskaping i norsk geitehald – økonomien i prod. av kjøtt og ull på kasjmirgeit (2001)	100 000	
10.	Smerteforskning på sau- doktorgradsstudium NVH (2007)	50 000	3.175 (sum 1-10)
11.	Sekretariat for avlsutvalgene for sau og geit i HSG (1999-2005)	290 000	
12.	Økologisk sauehold, kursserie (2003-2004)	100 000	
13.	Rimelige driftsopplegg for hest – utedrift (2004)	1.264 000	
14.	Lama som vaktardyr (2000)	50 000	1.704 (sum 11-14)
15.	Landbruk i høyereliggende strøk (2005)	62 000	

16.	Gjødsling på stølsinnmark (2006)	160 000
17.	Økologisk jordbærproduksjon i Hedmark og Oppland (Sæters andel) (2004)	210 000
18.	Produksjon av statskontrollert settepotet av Mandel i Nord-Østerdal (2005)	196 000